JÖRG MÁRTON

LESZÁMOLÁS ÖNMAGUNKKAL

Victoria

Felelős kiadó: Vietorisz Géza.

Klein Jenő nyomda, Bpest, Lovag u. 80.

ELŐSZÓ

mely részben a szerzőről és nagyobbrészt a világról szól

E kis füzetkében közreadott vélemények, gondolatok és egyebek nem tartanak igényt többre, mint amennyit feltétlenül megérdemelnek: elolvasásra és gondolkodásra. Erre azonban mindenképen érdemes ez az írás s ezt a szerző minden nagyképűség nélkül elvárja, hisz az olvasó és gondolkodó nem hoz nagyobb áldozatot, mint amennyit Jörg Márton hozott, amikor gondolkodott és írt. őrzött garasait e füzetke kinyomtatására feláldozta.

A szerző nem hiu ember, legalább is nem hiúbb, mint a többi átlag ember: nem hiúbb és nem tudósabb. Véleményét anélkül mondja el, hogy arról csak egy percig is azt hinné, hogy megtalálta benne a bölcsek kövét és nem is véli azt, hogy a világ izgatottan várta az ő véleményét. Nem, erre ő nem is gondolt. A világtól nem is várja ezt, mert megvan a világról az alapos véleménye.

Arról a világról, amelyről voltaképpen mindenkinek van valamelyes fogalma, talán véleménye is és amely világban élni nem mondható mennyei boldogságnak.

Jörg Márton nem vonja kétségbe tehát, hogy figyelmes olvasóinak is van véleménye korunkról, az eseményekről és az agyunkat foglalkoztató fogalmakról, de azt már kétségbe vonja nagy bátran, hogy ez a vélemény mindig helyes vagy esetleg mindig helytelen.

Ez a bátor ellentmondás jelentkezik tehát a továbbiakban is, ellentmondás mindannak, ami eddig ő előtte is örök igazságnak vagy örök tévedésnek látszott, ellentmondás minden eddigi állásfoglalásnak s hitnek, amely nem bizonyult öröknek, amelyet napjaink vihara úgy összevissza cibált, hogy már a lábán is alig áll és édes szülőapja sem ismerné meg.

Persze, mindebből nem értendő az, hogy a szerző nyakló nélkül jobbra-balra csapkod, habár jobbra is és balra is van egy-két gondosan irányított ökölcsapása a tartalékban. Az semmi körülmények között sem célja a szerzőnek, hogy mindenképpen mindenkinek neki szaladjon, ily csintalanságot nem forgat a fejében és erre az ostobaságra nem kapható. *Nem olvasható a következő lapokon tudo-*

mányoskodás, sem rendszerek és módszerek rendszeres és módszeres megvitatása; csupán a felületen úszkáló fogalmak, politikai varázsszavak, tudományos axiómák alapos megvizsgálása és az ezekről alkotott véleményének kifejezése Jörg Márton egyetlen célja.

Mindezt pedig azért tűzte ki céljául, mert olyan korfordulóban adatott meg élnie, amelyben máról holnapra eltűntek hőn szeretett ideáljaink, társadalmunk fejlődéséről alkotott tudományos elméleteink, a kultúra-teremtés és kultúra-fenntartás eddigi erői helyett új teremtők és új fenntartók bukkantak föl az eltűntek helyébe. Egyszóval: *eljött a világ vége és újra születik a világ.* Igaz, hogy az emberi társadalom már több forradalmon és újraszületésen ment át, de egyik esetben sem ily sebesen, ily rohamszerűen. Az egyik korból a másikba való átmenet hosszú és lassú folyamat, a két kor összefonódása lehetetlenné teszi, hogy a pontos határvonalat, a gyökeres változást dátum szerint meghatározni lehessen. Azt szokták mondani, hogy naiv elképzelés csupán, hogy este még feudalizmus volt és reggel, mikor a kakas kukorékolni kezdett, már itt volt a kapitalizmus. S ez csakugyan naiv elképzelés volt.

De csak volt.

Mert ma, a kor bálványainak uralkodása és uralkodó bálványimádóinak leleményessége, rövidlátása, gonoszsága, ostobasága és csodálatos tehetsége révén megértük, hogy este még a jól kibélelt, puha fészkünkben, megelégedetten húztuk magunkra az igazság, szabadság, szeretet stb. paplanját — és reggelre kiderült, hogy az igazságnak két oldala van, a szabadság nem egyéb, mint délibáb és a szeretet elbujdosott madár sem látta tájakra. Dél felé aztán már az is kiderült» hogy *nem veszett el semmi tulajdonképpen, hogy az igazságnak az a másik oldala az igazi igazság, amelyet még nem láttunk eddig, kiderült, hogy a demokrácia és a liberalizmus nem volt kezdettől fogva, annak végleges eltűnése még egyáltalán nem jelenti azt, hogy élni sem érdemes.*

Szóval oly kor szerencsétlen kölykei vagyunk, amely kor csöppet sincs tekintettel idegeinkre, nem törődik az egészségesebb lassú átmenettel, hanem máról holnapra tanít meg bennünket kesztyűbe dudálni. Ez a kor, illetve ez a korforduló nem hagyott annyi átmenetet sem, hogy ideje legyen megszületni az új kor szellemeinek: az új Voltairenek, Diderotnak, Rousseaunak — úgy látszik, hogy ezek az új szellemek, ellentétben őseikkel, *nem* megelőzik korukat, hanem utó szülöttként csupán regisztrálni fogják majd a hirtelen és szinte őrjítően gyors változást.

Bizony, összedőlt egy világ máról holnapra. S itt nemcsak az anyagi világot érti a szerző, nemcsak az összedőlt házakat és gránáttölcsérekkel felhasított búzatáblákat, a

földszínével egyenlővé simított városokat, *hanem az igaai világot látja összedőlve: szellemünk világát, értelmünk világát.*

A megvadult ember könyökig vájkál a kifordult gyomrokban és a tankok fasírttá zúzzák a letiport embert. Milliók és milliók békéért vágyakozva szívükben, de kezükben robbanó szerszámokkal vágtatnak végig a világon méltóan önmagukhoz — és lerombolják mindazt, amit majd újra fel kell építeniök.

De egyelőre csak rombolnak.

Több mázsás bombák apró szilánkokká törik évtizedek és évszázadok munkáját, elpusztítva az évezredes embert is, akinek öregkora és tapasztalata ellenére sem nőtt be a fejelágya. Milliók és milliók vánszorognak menekülőkként az átokverte földeken, eszelős tekintettel néznek maguk elé és kétségbeesésüknél csak reménytelenségük nagyobb. Ilyen a világ kívülről. S belülről? Ugyanilyen! Â koponyákban, mint döglött halak a poshadt vízben — felpuffadtan úszkálnak a gondolatok, a szép, fejlett gondolatok: humanizmus, kultúra, emberi méltóság, lovagiasság, becsület, szerelem, szeretet, barátság és mint kis ebihalak: Goethe, Shakespeare, Vergilius, Dante, Marx, Hendrik de Mann, Hegel... Hullafoltosan, kissé bűzösen már — vagy csak tetszhalottak?... Hát majd erről még beszélgetünk!

Egyelőre ilyen a világ, megváltozott, avagy megrohadt a szemünk láttára, nem váratott oly soká magára aa átalakulás, mint azt a múltban tette.

Egyik este lefeküdtünk, ezen az estén még Párizs állt — és reggelre — még mindig állt Párizs.

Este állt még a szabadság, a kultúra, a demokrácia Párizsa — s reggel?

Reggel már az új világ az új kor Párizsa lihegett a gyászoló francia ég alatt.

Kérdés hogy ebben a Párizsban mi lesz a szabadsággal és a demokráciával? Vájjon nem lesz-e igazibb a szabadság és szabadabb a demokrácia mint a régi Párizsban?

Hogy más lesz, mint volt — az világos!

S világosnak látszik az is, hogy valami nem volt rendben eddig: sem a Párizs szimbolizálta szabadsággal, sem a demokráciával. Nem egészen világos viszont, hogy mi lesz ezután — azt a szerző sem tudja.

Mint ahogy nem tudja azt sem, hogy miért kell feltétlenül ragaszkodni az elaggott eszményekhez és miért kell feltétlenül, gondolkodás nélkül ellentmondani az újnak, az új Párizsnak?

Ezekről akar a szerző beszélgetni, nem szegyeivé azt, hogy eddigi meggyőződését revízió alá veszi, jól megfontolja és meggondolja a dolgokat és a legnagyobb nyugalommal vágja sarokba a hibásnak bizonyuló és az elfogultságból táplálkozó örökérvényűnek hitt eszményeit.

Hullák hevernek az árokpartokon és gondolathullák zsúfolódnak az összerázott koponyákban.

Bújjunk ki Diogenes hordójából és induljunk el a halottak között, hátha találunk egy-egy élőt, aki társunk lesz az újjáalakuló világban.

Mielőtt a szerző sokat ígérő felfedező útjára elindul, elöljáróban még két kijelentést ír le:

1. Jörg Márton tudja jól, hogy senki sem próféta a saját falujában, de már most kijelenti, hogy esze ágában sincs meg nem értett prófétaként fogadnia az esetleges meg nem értést és az esetleges támadást, amely jóakaratú gondolatait érheti.

2. A szerző fölötte szereti az életét és mások életét is; ezért mindvégig vezérlő fonala: az élet szentsége. Minden értéket és mértéket ehhez mér és eszerint értékel. Nem hagyja magát romantikus mártírelméletektől letéríteni arról az útról, amelyre a születésével lép az ember. *Vita pour vita...*

VESZÉLYBEN A KULTÚRA?!

Hogy a háború miért szakadt a nyakunkba, azt sokféle elmélet magyarázza és sokféleségükben is valamennyi helylyel-közel rátalál a helyes okra.

A marxisták a kapitalizmus ellentmondásaival magyarázzák (s ott, ahol nincs kapitalizmus: azzal, hogy még nincs); a nacionalisták a nemzeti felsőbbrendűséggel, az ellenfél nacionalistái az igazsággal stb., a vallásosak Isten büntetésével, a diktatura-hívők a demokráciával és a demokraták sem hagyva magukat: a diktatúrával magyarázzák e szörnyű katasztrófát. Ezeken kívül még sok magyarázatféle akad, részben helyesek és részben okosak, de ezek nem változtatnak azon a visszavonhatatlan tényen, hogy a háború talán a sok tudós magyarázó igazolásképen akár egyik, akár másik, avagy az összes okok miatt az emberiség nyakába szakadt!

Mint fentebb elismertem, a legtöbb magyarázat helyes, nyugodtan elfogadhatjuk őket, már csak azért is, mert jelen pillanatban nem is igen fontos, hogy a tégla gondatlanságból, vagy szántszándékkal esett-e fejünkre a ház tetejéről. Egyelőre ez nem fontos, hisz elég gond most nekünk, hogy az agyoncsapott áldozatokat eltakarítsuk az útból, a könnyebben sérülteket elsősegélyben részesítsük és valami úton-módon elzárjuk az utat, amely e ház előtt visz el, így akadályozva meg a további szerencsétlenséget.

Ezt kell most sürgősen tennünk és a bűnöst vagy az előidéző okot ráérünk béke idejében kinyomozni, ráérünk majd akkor arra, hogy agyonvitatkozzuk magunkat —

mint ahogy ezt évszázadok és évezredek óta tették gondolkodnunk. Ha már túl leszünk a nehezebben.

Tehát kezdjük mindjárt az elején: ott, amikor a háború az egyik nemzet élniakarásának jeleként elindult szörnyű hernyótalpain.

Beszéljünk őszintén!

Voltunk vagy egynéhányan a világon, akik olvastuk Lajos Iván hülyítő könyvét, akik azt hittük, hogy nekünk van igazunk, mikor mániákusan egyoldalúan fogtuk fel a szabadság és demokrácia ügyét és e varázsszavakban bízva — már előre ittunk a medve bőrére, biztosra véve a lengyel hadjárat kudarcát.

Azután a tégla a fejünkre esett! S ahelyett, hogy orvoshoz szaladtunk volna, inkább kótyagos fejünket nyugat felé fordítottuk és *rábíztuk a Szabadság, Kultúra ügyét a demokráciákra és üvöltő „szabadsághősökre"*. Nem volt annyi eszünk, hogy meglássuk e fogalmak kétszínűséget, észrevegyük, hogy nem mind arany, ami fénylik. Mert, ha csak egy kicsit jobban megnézzük a dolgokat, rá kellett volna döbbennünk, hogy szabadság és szabadság közt óriási különbség van. Itt arra gondolok, hogy a tőkésosztály szabadsága nem a munkásosztály szabadsága, a nyugat szabadsága nem a mi szabadságunk. Pontosabban: kétféle szabadság van: az én szabadságom és az ő szabadsága. A miénk és a másoké.

Nem, ezen nem gondolkoztunk. Minek is tettük volna? Pontosan és majdnem dátum szerint tudni véltük a háború végének időpontját, tudni véltük, hogy e háborúból csak mi kerülhetünk ki győztesen, mi, akik kényelmes nádszékekben terpeszkedtünk napos kávéház-terraszokon.

Dehát, Istenem, közbejött valami.

A háborút a lengyelek elvesztették. A finnek is. A norvégok is. A hollandok, belgák és franciák is.

Most már csak az lett volna a vigaszunk, ha embertelen barbárságról hallottunk volna, amit a győző követett volna el.

Ostoba, korlátolt és rosszul felfogott szabadság és demokrata rögeszménk arra spekulált, hogy valahol valami hibát követ el a nekünk egy mellékprogrampont miatt nem szimpatikus győző. Nem akartuk feltételezni sem, hogy hátha nekik is van érzékük a szabadsághoz, emberiességhez, egyenesen féltünk attól, hogy ilyesmi ki fog derülni. Elnyomásnak vettük, hogy a meghódított népektől élelmiszert és hadianyagot vettek el, igazságtalannak véltük az egyetlen lehetőséget, amely a háború folytatását biztosítja. Ez nem igazság — mondtuk.

De az igazság, hogy békében ugyanezt tették mindig és mindenkor a hatalmasok: legyenek azok angolok és németek vagy gyárosok és napszámosok? Csak az egyiknek szabad? Hja, ez nem érdekelt bennünket, mi jól megtanul-

luk a leckét, hogy *aki nekünk nem tetszik, annak nincs igaza!* Pedig néha előfordul az is, hogy le kell nyelnünk a békát és el kell ismernünk, hogy nem mindig lehet úgy élni ahogy mi szeretnénk. De azért élni, élni, azt hiszem, lehet kellemetlen és kényelmetlen környezetben is, sőt! Nem hiszem, hogy Kovács András vagy Váradi Pál szívesebben feküdne holtan egy zsák pénzen, mint élne egy darab kenyéren és egy ibrik vizén.

Különben is az egész szabadságügyet rosszul fogtuk fel.

S így jártunk a kultúra ügyével is.

A küzdő felek nem követtek el naponta emberevést, nem gyaláztak meg szűzlányokat, sőt még asszonyokat sem, nem harapták le a gyermekek fülét, szóval semmi olyat nem tettek, ami felháborította volna érzékeny lelkünket. Szabályos háborút, humánus háborút csináltak: borzalmas sakk-partihoz hasonlóan, amikor is a futár egy lépése ezer és, ezer ember életét jelentette, a ló ugrása százezer és százezer parasztgyereket tett árvává és a bástya lesöprésével egykor remek város tűnt el az európai sakktábláról.

S az élet!? Az ember elhull, mint ősszel a légy, a szörnyű, véres rongydarabok lógnak a kopasz fák ágain, viselőik szétrepültek, láthatatlanul apró darabokban és emlékük csak addig él, míg kedveseiket is el nem viszi az ördög… Naponta haboskávénk mellé a vízbefulladt katonák szörnyű tusainak leírását tálalta kis cselédünk és mi felordítottunk fájdalmunkban.

Elpusztul a kultúra! Veszélyben évezredek kultúrája!

(Nem a kialudt élet fájt s ha fájt is, annál jobban sajgott szívünk a kultúráért, Louvre-ért, Michelangelo képeiért, az egyiptomi papyrusokért, szobrokért és könyvekért.)

Fájt a kultúra pusztulása? Nem igaz!

Vagy lehetséges lenne, hogy e világkatasztrófa idején a kultúra fájjon? Hogy Párizs elpusztulásában a műemlékeket vesztettük volna el, a fény városát, a világ értelmét? Lehetséges az, hogy egy párizsi gyerek, öregasszony, sánta koldus vagy akár egy soffőr élete kevesebbet érjen, mint a remek paloták vagy Mona Lisa képe?

Hiszen a meglévő kultúra esetleges elvesztése csak időleges és nem pótolhatatlan. De az ember élete: az egyetlen érték és nem kultúrember az, aki a kultúráért feláldozná az embert.

De mi örömmel és jóleső érzéssel vettük hírül, hogy az angol és olasz kormány megegyeztek abban, hogy sárga alapon fekete három- és négyszögekkel jelölik meg a műemlékeket figyelmeztetésül, hogy el ne pusztítsák. (Arról nem tudok, hogy az embereket is megjelölték volna...)

Úgy-e, milyen nagy és mély kultúránk van?!

Hát ez a kultúra van veszélyben, ez a kultúra pusztul el, ez az ostoba és gonosz, buta kultúraimádat, amely az anya, apa, gyermek, feleség, barát, szerető: *az ember elpusztulását tudomásul veszi, de a Szabadság, Demokrácia, Kultúra, Kiskutyafüle pusztulását őrjítő gazságnak bélyegzi.*

Tehát megnyugodtak felajzott idegeink; nem pusztul el úgylátszik, mégsem az egész világ: csak az ember az ember — s ez, ha fáj is, talán kibírható.

Tulajdonképpen nem is baj a háború és nem is embertelen. És nem is szörnyű. Legalább is nem embertelenebb és nem szörnyűbb, mint mi vagyunk, mi: kultúrlények. Mi, spekulánsok, akik a mások szabadságáért szívesen feláldozzuk mások életét.

Én mégis azt hiszem, hogy bár gonoszságunk feneketlen, de ostobaságunk annál is feneketlenebb.

Mert nézzük csak:

Az ember életének célja, értelme ismeretlen, legalábbis megnyugtató ismeretünk erről nincs, A vallásos felfogás ebben a kérdésben csak inkább vigasztaló, mintsem kielégítő. Tehát ezek szerint igaz, hogy nem tudjuk miért élünk és mi értelme van az életnek: de az is igaz, hogy ezért még nem emelhetünk bálványokat, fétiseket magunknak azzal a felkiáltással: — Ezek nélkül pedig nem érdemes élni! — Nem mondhatjuk, hogy műemlékeink, Hamletünk, Faustunk, Peer Gyntünk nélkül nem ér semmit az élet! *Ehhez nincs jogunk és főleg ennek nincs is semmi értelme!*

Mert a reimsi lakatoslegény és özvegy édesanyja, a pesti könyvkereskedősegéd és fiatal felesége, az athéni dohányárus és a római fogorvos meg lesz és lett volna ezek nélkül is. De e kis emberek nélkül nem lenne klasszikusunk, nem lenne milói Vénuszunk, kultúránk és ha lenne is, ezeken kívül a kutyának se kellenének.

S végül:

Jézus arra a kérdésre, hogy hol van az Isten, így felelt mellére mutatva:

— Isten itt van!

Hol van a kultúra?

— A kultúra bennünk van! Az emberben!

Ne fájjon tehát senkinek jobban egy város romhalmaza, mint egy kis dombba szúrt fakereszt.

Elhiszem, hogy megható és fájdalmas, hogy már csak hűlt helye van annak a háznak, ahol Anatole France a Pinguinek szigetét írta és esténként a kertben ült, de gondoljunk arra, hogy Pierre Couvrier péksegéd ebben a házban élt még tegnap — és még sokáig élhetett volna...

Tehát a kultúra egyáltalán nincs veszélyben, semmi okunk a kultúrát félteni. Legyünk egész nyugodtak, hogy nem vesztünk semmit kultúránk elvesztésével sőt — ha

egy kis szerencsénk van — még nyerhetünk is. *Ha majd belátjuk, hogy önmagunk ürességét leplezve tolakszik ajkunkra a humanista és kultúra-ömlengés, ha majd erre rájövünk, akkor talán megkeressük magunkban az embert és jobban fogunk vigyázni az életünkre és mások életére, mint a holtak emlékeire és önmagunk önző kényelmére és érdekeire.*

Tíz hónapos rettenetes háború kellett ahhoz, hogy értelmetlen jelszavunktól: ne csináljunk háborút, mert elpusztul a kultúra! — megszabaduljunk.

Most már tudjuk, hogy ez az a valami, amiért nem érdemes, hogy fájjon a fejünk.

De vajjon mennyi szenvedés kell ahhoz, hogy meglássuk a szabadság paradoxon voltát, az igazság relativitását, a demokrácia ürességét és ki merjük mondani: elképzelhető oly szabadság is, oly demokrácia is, oly igazság is, amelyet eddig egészen másnak képzeltünk.

MI LESZ ESZMÉNYEINKKEI, HA A PORBA HULLNAK?

Elöljáróban kijelentem szerényen, hogy nem érdemes törődnünk az olyan eszményekkel, amelyekkel az is megtörténhetik, hogy porba hullanak... Látszólag ez fölötte cinikus megállapítás. De ha jól megnézzük közelebbről ezt az állítást, rá kell, hogy jöjjünk friss, ártatlan bölcsességére.

Régi közhely, tehát örök igazság, hogy annak van igaza, aki erősebb: a levert forradalom gyalázatba fullad, a győztes forradalom viszont glóriával övezve jár-kel mint egy kis sajtkereskedőből lett milliomos zokni-király, részére szokatlan, de pompás márványkastélyában. A forradalmi eszmények mindig szépek, nemesek, értelmet és jóérzést lelkesítők. Betöltik a forradalmár lelkét, értelmét, életét maradéktalanul. Eszménye, az egyetlen Istene, nem csoda ilyenformán, hogy mikor rádöbben istenének bálványvoltára, agyaglábára és kongó, üres mellére, látva összeomlását — mondom, nem csoda, ha könnyei nem omlanak mindent elöntő zuhatagként, hanem ehelyett könyökére támasztva szomorú fejét: megállapítja, hogy nem érdemes sokat törődni azzal, amiről egészen más elképzelése volt eddig.

Persze, fentieket nem úgy kell érteni, hogy hagyjuk el hűtlenül és gyáván a bajbajutott — ebben az esetben — Szabadságot. Nem! így értelmezni a fent elmondottakat, nem volna egyéb, mint eszelős belemagyarázás és enyhén szólva — értelmetlenség.

Nem kell elhagynunk feleségünket, akit nemes egyéniségéért és jó lelkéért szeretünk, ha kiderül, hogy ő is

öregszik és eddig sírna, remek arcbőre lassan-lassan sárgul és gyűrődik. Nem kell tehát elhagynunk a zsarnoki önkény által elnyomott szabadságot sem, *ha csak meg nem győződünk arról, hogy sárga ésráncos arcbőre mellett még gonosz és képmutató is.*

Dehát ez derült ki most a súlyos csapások alatt haldokló demokrata-szabadság-eszmékről is.

Kiderült, hogy szépséghibái mellett (amellett, hogy a demokráciában nem a nép uralkodott és nem mindenkinek volt szabad az, ami másnak szabad volt), még képmutatás és gonoszság is jellemezte: *vagyis az emberi együttélés eszményi szabadsága helyett csupán az egyik osztály hatalma nőhetett az égig a másik osztály vállára hágva.*

Kiderült a liberális szabadságról még az is, hogy az emberi társadalom fejlődésének *nem a végső fázisa,* nem a társadalom tölgyének virágbaborult koronája, hanem csupán a feudalizmus és a házsártos polgárság harcából született kis kócos kölyök, amelyről serdülő korában hajlandók voltunk elhinni: hogy ő az új Atlasz, amelynek vállán nyugszik az ember földi paradicsoma.

De nem Atlasz a felmagasztalt demokrácia, egyáltalán nem az: hiszen keskeny válla, görbe és vézna lábszára és keshedt melle nemhogy egy világot bírna el, de még önmagát sem tudja kétlábon tartani, ha új szellők indulnak el ismeretlen erdőkből.

A demokrácia és a liberális szabadság hasonlóak azokhoz a tékozló örökösökhöz, akik a meghalt nagybácsi hagyatékából gond nélkül éltek, de nem gondoltak a jövőre, nem gondoltak azokra az árvákra sem, akik a nagybácsi törvénytelen házasságából származtak *s* így kiszorultak a hagyatékból.

Ezek az árvák a gyárakban és a végtelen termőföldeken hullatták könnyeiket, talán nem is az elhalálozott feudalizmusért, talán csak megmagyarázhatatlan makacsságból sírtak és nem akartak örülni annak a lehetőségnek, amelyet a liberalista szabadság nyújtott a legszegényebb kifutófiúnak is, ha megfelelő szerencséje volt.

Nem törődtünk ezek sírásával és mozgolódásával és nem gondolkoztunk azon sem, hogy *vájjon demokrata- és szabadságeszményünknek teljes és maradéktalan megtestesítője-e a liberális, illetve a mai demokrácia és szabadság?* Mikor válság válság után következett, mikor mind gyorsabb és gyorsabb ütemben fogytak az államok, amelyek még e bálványok árnyékában hűsöltek, akkor sem néztük meg közelebbről a dolgokat, hanem ostoba agyalágyultsággal kívántuk a nyugatiak győzelmét.

Nem néztük meg, hogy a demokrata szabadság orrahegyén jelentkező kis fekete pont nem a társadalmi vérbaj első jele-e: nem belső roncsoló erők folytán jelentkeznek-e a munkanélküliek milliónyi hullafoltjai? Demokrata

őrületünkben eszelősen rikoltoztunk, fejünk fölött forgatva klasszikusainkat és mindazt, *amit mások teremtettek és amiért mások verejtékeztek: mások tehetségével védekeztünk és takargattuk sületlenségünket, mások munkájából éltünk, mások könnyeiben fürödtünk, mások asszonyaival enyelegtünk — és másoknak adtunk tanácsokat vagonszámra, ahelyett, hogy tanácsainkból legalább egy maroknyit megtartottunk volna magunknak.*

Bizony: egy-két tanács nagyon jól jött volna nekünk is nagy ijedtségünket és tanácstalanságunkat eloszlandó célzattal.

Ijedtségünk és tanácstalanságunk azonban eloszlás helyett még nagyobb mértékben növekedik naponta, sőt percenként.

Eiffel-torony magasságba emelt eszményeinket rémítő madarak árnyai sötétítik el és a földön rohanó acél-vakondokok berregve törnek bálványainkra.

Most már azután hiába kapkodunk jobbra-balra, hiába állunk ki a kapu elé, ahol azelőtt reménytelenül siránkozó koldusok hada állt; hiába állunk ki a kapu elé és kiáltozásunkkal hiába próbáljuk összecsődíteni a szomszédokat, akiket eddig lenéztünk és akiknek elvettük életerejüket és életlehetőségüket a demokrata-szabadság leple alatt. *De ugyancsak hiába hívogatjuk kétségbeesett ígéretekkel a törvénytelen származású rokonokat: a munkásokat és parßsztokat, szóval azokat, akik bár egyenlőek voltak törvényeink előtt, de nem voltak egyenlőek az osztozkodásnál. Nem voltak egyenlőek ott és akkor, ahol és amikor tulajdonképpen érdemes egyenlőnek lenni: a fehér asztalnál, hol a termelt javak kerültek elfogyasztásra: a kultúránál, ahol Sobri Jóskák és Rózsa Sándorok helyett Ibsent, Babitsot, Shakespearet, Bacsányit és Katonát kellett volna kapniok.*

Hiába ígérgettünk és óbégattunk!

A mostoha gyerekek fütyültek ránk és a zuhanó bombák is fütyültek világunk fölött.

Leáldozott tehát a mi korunk napja: segítség nélkül maradva — megesz most már bennünket a fészkes fene!

Új Európa, új térkép, új világ készül eszményeink porain s vagy tudomásul vesszük ezt, vagy eszelősen magunk elé meredve, letűnt korunkat siratva, kódorgunk az ismeretlen világ felé, magunk elé mormogva:

— Mi lesz velünk? S porban heverő szabadságunk és demokráciánk szőke haját (a profitot) simogatva észre sem vesszük, hogy ez is csalás volt. Nem valódi hajfürtök ezek sem, csupán olcsó paróka, amellyel eddig becsaptuk magunkat is. *(Ugyanis a profitról be kell lássuk, hogy nem ér annyit, mint amennyi áldozatot kívánt és vett tőlünk és másoktól, nem valódi érték volt ez sem, csupán értel-*

metlen fétis, amelyért életünk egyrészét és milliók életének nagyrészét feláldoztuk.)

— Hát mi lesz velünk ezután[1]? — kérdjük újra a frissen mázolt fejfára támaszkodva.

A válasz egyszerű!

Osztályunkkal, a középosztállyal és tőkésosztállyal nem lesz semmi, hisz annak elhalálozása most már visszavonhatatlan. *Visszavonhatatlan, mert hisz osztályok részére nincs feltámadás* előírva a Teremtő munkatervében. Ha egy osztály elpusztul adósságait és bűneit hátrahagyva: *feltámadására remény sem lehet.* Nem valószínű, hogy egyéni fájdalmunk visszaforgathatja a fejlődés kerekét, ha egyáltalán fejlődésről beszélni is lehet. Nem valószínű, hogy a ma fölszabadult erők visszabújnak abba a kuckóba, amelybe mi a szabadság és demokrácia nevében dugtuk. *Mert nem vitás, hogy önző, tisztára materiális igényeink kielégítése érdekéhen nem voltunk tekintettel magára az igazi emberi szabadságra, amelyre a születésével nyer jogot az ember,* nem voltunk erre tekintettel és társadalmunk teremtő erőit rothadtszagú gödrökbe és egészségtelen tömlöcökbe gyömöszöltük.

Osztályunk tehát meghalt, nyugodjék békében, osztályszempontjainkat is helyezzük kis koporsójába és továbbra, mint egyén, mint ember vizsgáljuk a dolgokat.

Ilyenformán már bevallhatjuk önmagunknak, hogy az eddig ismert szabadság nem volt szabadság, az eddig ismert demokrácia nem volt demokrácia s ha ideig-óráig meg is felelt az emberi együttélés kényszerűségei miatt, mint átmenet, epizód, ma már ennek túlhaladása *nem feltétlen katasztrófa az egyén számára,* nem kell tehát, hogy emiatt elveszítsük buksi fejünket!

Eszményeink a porba hullottak. Osztályunk rántotta magával és nem az ellenség ellenállhatatlan ereje. A fegyverek zaja csupán dilettáns gyászinduló szerepét töltötte be napjaink nagy temetésén, csupán dilettáns zene a háború és ezért oly katasztrofálisan fájdalmas minden taktusa és minden futama.

Osztályunk, a középosztály tehát elhunyt paralizis progresszívában (s itt nemcsak a gazdasági szerkezet betegségére gondolok, *hanem szellemeinek, eszmei harcosainak, újságíróinak és politikusainak szellemi paralizisére célzok):* most tehát amellett, hogy elismerjük fiatal korában betöltött fontos szerepét, jelentsük ki, hogy nem érdemes elvesztése fölött érzett bánatunkban halálra sírni magunkat.

Mert mint ahogy a kultúra elpusztulása után még megmarad az ember: az ember, aki megteremtette és teremti újra a kultúrát, ugyanúgy középosztályunk elpusztulása, után megmaradnak annak egyedei, akik helyes átértékelés után lerakódhatnak egy másik osztályba — s ezzel új esz-

menyek: az új szabadság, új demokrácia harcosai, hívei, csodálói és részesei lehetnek.

Tehát eszményeink porbahullása után mi még megvagyunk. Csak az a fontos, hogy legyen *elég bátorságunk és becsületünk* igaz emberként megfogni mostohatestvéreink kezét, *legyen bennünk annyi értelem, hogy értelmetlen bálványaink helyett az életet, az egyén életét tartsuk szentnek:* az életet, amelyet akár Isten, akár a Természet (kinek hogy értelmesebb) adott nekünk. Adott nekünk, tehát kaptuk és így legalább oly szerényeknek kell lennünk, hogy azt, mint csodálatos ajándékot: féltve őrizzük és amíg tart — egészségben kacagva élvezzük és másoktól sem irigyeljük.

Nem az a dolgunk, hogy a szövetségesek győzelméért izguljunk, hanem készüljünk fel lelkileg és értelmileg az új eszmények elfogadására vagy esetleg elviselésére. Ne is ábrándozzunk azon, hogy az angolok védik a szabadságot és demokráciát Amit ők védenek: az az ő demokráciájuk és szabadságuk. Bár még az is kétséges, hogy minden angol egyforma-e, *hogy minden angolnak egyformán érdeke-e az eddig ismert szabadság megvédése. Persze, ezzel nem állítom azt, hogy csak két eset van.* Nem állítom azt, hogy ha nem kell nekik az ő szabadságuk, akkor csak a másik tábor szabadsága kellhet nekik. *Valószínű, hogy az emberek képesek lesznek egykor legalább oly nagyfokú jóságra is, mint amilyen nagyfokú gonoszságra képesek ma: tehát meggyőződésem, hogy van jövője az igazi szabadságnak, az igazi demokráciának.* Hogy a ma ismert társadalmi formák nem pontosan fedik az elképzelésemet, ezt igazolóan idézem Goethét:

»Úgy vélik, víjják a szabadság dolgát,
Pedig csak szolgák ellen vínak szolgák!”

Persze, ezzel nemcsak azt akartam kifejezni, hogy a vélt szabadság és vélt demokrácia védői tulajdonképpen saját tévedésük áldozatai, hiszen ők csupán kiszolgálják bálványaikat és uraikat, hanem azt is értem Goethe idézése alatt, hogy a velük szemben állók sem tudják még, hogy mi fán terem a szabadság és demokrácia.

Csak mi tudtuk ezt oly halálbiztosan, csak mi tudtuk, hogy az Eszme nem hal meg, a szabadság tovább pislákol a hamu alatt stb. — Ebben biztosak voltunk nagyképűségünkben ... *Pedig az eszmék is meghalnak!* És a meghalt eszmék sohasem támadnak fel! *Az eszmék csupán születnek s ha az újszülöttben a meghalt vonásait ismerjük fel: ez nem azonosságot, csupán hasonlóságot jelent.* Nem feltámadást jelent más alakban, hanem mást jelent a régihez hasonló alakban.

Az alak, az elnevezés, a régi lesz: Szabadság, Demokrácia.

A tartalom, új lesz: ez kétségtelen.

De lesz szabadság és lesz demokrácia s ez a tudat megvigasztalhat bennünket. Ne irtózzunk tehát oly borzongó háttal hamis eszményünk elpusztítójától: a diktatúrától.

A vajúdó anya kínban, fájdalomban szült gömbölyű gyermeke is fulladozva jön a világra,

A diktatúra talán az a vajúdó anya, amely bár kínt és szenvedést jelent, de ha szabadságot ós demokráciát szül: miért ne lehetne levitézlett eszményeink utódja[1]?

A DIKTATÚRA LEGYEN-E UJ ESZMÉNYÜNK?

Annak a kérdésnek fölvetése, hogy hátatfordítva vesztes és hullává pofozott eszményünknek, új eszmékért üvöltsünk-e: amellett, hogy divatos: meglehetősen kényes is. De ne legyünk kényesek! A mai idők és tapasztalataink nem kedveznek a kényeskedő uraknak és hölgyeknek. A divatosságot pedig utasítsuk vissza. Az, hogy esetleg a diktatúra híveinek kell lennünk — ha a józan ész megkívánja — nem feltétlenül divat gondolkodóknál, csupán gondolatnélküli bábok sajátja az új magáracibálása. Ha netalán kérdésünkre a felelet úgy hangzana, hogy a diktatúra életképesebb és főleg az általános emberi élet szempontjából üdvösebb: akkor bizony ne vakargassuk tar koponyánkat és ne szégyenkezzünk a rokonok, ismerősök, barátok és elvtársak előtt, hanem hitünkhöz és meglátásunkhoz méltóan vállaljuk új kalapunkat, bármily elütő is kis körünk divatjától.

Ne szégyenkezzünk: dobjuk el lyukas áleszményeinket, melyekből kifolyt a tartalom, habár tanítóink váltig hangoztatták, hogy ez az a lábas, amelyből semmi sem folyik ki és amelyben az igazi emberi élet varázsszerét összekotyvaszthatjuk. Hajítsuk el tehát eszményeinket, amelyek csupán délibábként csalogattak. Zavarjuk ki lakásunkból, városunkból, de legelsősorban kis fejünkből s minél előbb tesszük ezt, annál jobb nekünk: ha jónak tartjuk a nyugodt lelkiismeretet és az egyensúlyban lévő gondolkodást. S ha már hűlt helye sem lesz agyunkban ezeknek a báránykáknak, akkor vegyük elő a farkast. Vegyük elő és jól nézzük meg elölről és hátulról egyaránt,

Íme a farkas: a diktatúra.

Elöljáróban, a demokraták érveinek megelőzésére le kell szegeznem (jó nagy kampósszegekkel), hogy a ma diktatúrája nem tévesztendő össze a zsarnoksággal. Szívesen és bárgyú vigyorral szokták ellenérvként felhozni, hogy a diktátor mindent elnyom, nyakig vasban, térdig vér-

ben gázol. Ez persze ma már nem áll. (A háborúról most nem beszélek, de ha beszélnék, akkor megjegyezném, hogy a demokraták is ezt csinálják.) Egy szóval: a zsarnokság és diktatúra ma már kettő! Annyira kettő, hogy azt is merem állítani: a ma diktatúrájának legalább oly ellentéte a zsarnokság, mint mondjuk: a demokrácia. Mert hisz elképzelhető oly zsarnokság is, hol egy bizonyos kérdésen kívül a liberális-demokrácia oly vígan burjánozhat, mint mondjuk: burjánzott az III. Napoleon alatt. *Nem szabad tehát összetévesztenünk e két fogalmat: zsarnokság és diktatúra.* Nem szabad egy keménykalap alá vonni e két fogalmat, mert ebből igen nagy zavarok keletkeznek a gondolkozó részére. Ugyanis a zsarnokság és diktatúra látszólagos külső egyezése: egy ember akarata érvényesül itt is, ott is, egyáltalán nem fejezi ki híven a belső tartalmat. Már pedig tudja azt minden felnőtt ember, hogy a külsőt összetéveszteni a belső lényeggel oly hiba, hogy e hiba után legjobb visszatérni a kaptafához és végleg lemondani a társadalmi eszmények vizsgálatáról, avagy akárcsak az erről szóló kísérlet olvasásáról.

Világos már talán ezek után, hogy nem az a fontos: egy okos ember vagy több okos ember uralkodik-e, hanem hogy az egy okos ember zsarnok-e vagy népi politikát megvalósító diktátor.

Kétségbe sem vonható az a tény, hogy napjaink diktátorai népi politikát hirdetnek és visznek végbe. (Hogy mily mértékben és hogy mily eredménnyel, ez most nem döntő kérdés: hisz vizsgálódásom csupán az egyén szempontjait érinti,)

Mi eddig úgy hittük, hogy jobb az: a szabadság, demokrácia és humanizmus rögeszményeinknek kedvesebb, ha mindenki beleavatkozhat mindenbe, *ha sok átlagember sok közepes embert maga fölé helyez* és ez a „sok-elmélet" a „fejlődés" misztikus védjegyével a nyakunkra hozhatott minden tücsköt-bogarat, persze köztük egy-két jót és szépet is mutatóul.

Mi kisajátítottuk a fejlődést magunknak és kis ólunkba zárva, hizlaltuk, mint egy mangalicát. S tágranyílt szemmel csodálkoztunk, hogy a világ megváltozott és látva a dédelgetett fejlődést lezárt ketrecünkben, elkiáltottuk magunkat: vissza az egész! A diktatúra nem a társadalmi fejlődés iránya! Hisz mi úgy tanultuk, hogy a francia forradalom óta a fejlődés csak abban az irányban haladhat, amely irány legjobban megfelel osztályérdekünknek és kényelmes életfelfogásunknak. Ezt hittük: ebben a hitünkben csalódtunk és most azzal akarjuk bizonyítani igazunkat, hogy korunk diktátorait a fejlődés szekerének visszatartásával, a fejlődés kerekének visszaforgatásával vádoljuk. Korunk diktátorai fütyülnek vádjainkra és *a mi szénánk*

sem jön rendbe tulajdonképpen, ha továbbra is elhisszük önmagunknak ezt a fejlődés-elméletet.

Azon kezdem, egyáltalán nem is olyan biztos, hogy az emberi társadalom fejlődésének iránya a lehető legnagyobb jólét és szabadság lenne. Nincs semmi bizonyítékunk arra sem, hogy a fejlődésnek valami emberi értelme volna. Sőt. még az sem biztos, hogy a fejlődés minden esetben előrehaladást jelent: elképzelhető oly fejlődés is, amely hátra felé halad. Azt hiszem: a fejlődés-fogalom is azok közé a zacskók közé tartozik, amelybe mindazt belerakhatjuk, ami éppen tetszik, illetve ami nekünk pillanatnyilag kedvesnek látszik. Nem tudom sehogy sem elhinni, hogy a régi görögök, rómaiak nem éltek éppen olyan jól vagy rosszul, mint amilyen jól vagy rosszul mi élünk. Pedig az ő korukat a fejlődés létráján jóval magunk alá helyezzük. A biológiai fejlődés (s azt hiszem, ez az egyetlen igaz fejlődés) nem tételezi fel és nem követeli a társadalmi fejlődés létezését. Ahogy kinő a kis csacsi nagy füle és ezzel már valódi szamár lesz, éppen úgy, mint ahogy az embereknek kinő szellemi szamárfülük: a fejlődés mint olyan, befejeződött. De abból, hogy a fülek kinőttek, arra következtetni, hogy most már a földi javak igazságosabb elosztása a fejlődés kötelessége: ez otromba tévedés, ne is erőszakoljuk az ily gondolatmenetet: inkább mozgassuk szép nagy füleinket.

Tegyük inkább ezt, mert ezt még a diktatúrák alatt is lehet és ha őszinték vagyunk: bevallhatjuk, hogy ekkor leszünk igazán méltóak önmagunkhoz. Gondoljuk csak el, hogy eddig a demokrácia leple alatt mi mindenfélét megengedtünk magunknak: csintalan politikai kurjongatásokat, vad, felelőtlen világ-magyarázgatásokat, kül- és belpolitikai csoda-jeligéket erőlködtünk ki és ezeket komoly arccal tettük, bölcs képpel, szamárfüleinket gondosan kalapunk alá rejtve. Hát most már nem kell rejtegetnünk semmit! Nyugodtan levethetjük fejfedőnket és elárulhatjuk e nem éppen előnyös díszünket. Igaz, hogy ez nagy büntetés: szégyenszemre kell ilyenformán most azok előtt állnunk, akiknek a szabadság ürügye alatt teletömtük a fejüket csalhatatlan, népboldogító, nemzetgazdasági és szociálpolitikai karatyolásunkkal.

Most aztán ennek vége, mert hisz a diktatúra alatt ilyesmit nem csinálhatunk, hála Istennek!

Ilyesmiket bizony, már nem csinálhatunk, mert elmúlt az az idő, amikor mindenki mindenkor és mindenütt kinyithatta a száját és mint a kutya az útszélen heverő csontdarabkára, úgy vetette rá magát a közügyekre.

Ráérő, izgága, hiu és akarnok emberkék üvöltöttek vagy tudóskodtak, szavaltak és vezércikkeztek: kihasználva a lehetőséget és ezzel végleg elrontva azt a lehetőséget, hogy a közügyből valóban közügy lehessen. A de-

mokráciákban a közügyért igen kevés történt, de annál több a közügyben. Közügyben jártak-keltek az emberek és a köz ettől ment a falnak.., Nem tagadható, igaz, hogy a demokráciában mindenkinek joga volt beszélni és világot megváltani s ki ezzel a jogával nem élt, az nem is panaszkodhatok. De jól tudjuk, hogy a köz, a nép, soha, semilyen korban nem akart beszélni és nem akart világot megváltani. A nép élni akart és élt is mindig, a szó igazi értelmében élt: tehát dolgozott, evett, ivott, aludt szórakozott — de nem akart kiállni a pódiumra és küzdeni falra festett ördögök ellen, nem akart egyáltalán semmit senkitől — csak tőle akartunk mi. A népért éltünk, mint képviselők, mint újságírók és társadalmi sikereket értünk el a nép nevében éppen olyan körökben, amely köröknek csak annyi közük volt a néphez, hogy anélkül nekik is dolgozniok kellett volna megélhetésükért.

Valahogy az volt a helyzet, hogy mint jó kereskedők-megmaradt Rossz portékánkat adtuk el nap mint nap, tele torokkal dicsérve annak jóságát, míg látva kelendőségét, magunk is elhittük kiválóságát s suttyomban mi is megkóstoltuk „finom", „friss" dugárunkat. Ettől azonban felfordultunk ...

... S most itt van kérem a diktatúra!

Nézzük tehát, hogy az egyén szempontjából hasznos-e ez a politikai életforma vagy sem.

Ha azt az állítást elfogadjuk, hogy *igen szertelenül ficánkoltunk oly környezetben, hol úribban és nagyobb gonddal ülik forgolódni: a közügyekben — akkor kézenfekvő, hogy egy oly rendszer, amely fegyelemre és figyelemre kényszerit: csak hasznos lehet az egyén számára is.*

Eddig örökös mozgékonyságunk és *örökös rikácsolásunk miatt nem maradt időnk önmagunkkal való foglalkozásra. Az értékesebb ember is átlagnívón maradt, ha a piaci üvöltők közé állt.* (Vagy pedig félrevonult, nem élt a demokráciával és szabadsággal: tehát fütyült rájuk és ma nem áll itt előttünk kétségbeesve, könnyeit szétmorzsolgatva ráncos arcán,) *Az átlagember viszont a demokráciától és a szabadságtól sem lett okosabb, legfeljebb nagyszájúbb és nagyképűbb.* A diktatúra megtisztítja a tereket a magán- és közpolitikusoktól, bezavarva ezzel lakásukba az embereket. Na már most: az értékesebb, gondolkodó emberfajtának ez egyenesen jótétemény, kénytelen lesz eddig ostobán és hiábavalóan elpazarolt energiáját önmaga belső életének gazdagítására fordítani. S ezzel máris mutatkozik egy óriási előnye a diktatúrának. A tömeg, az agynélküli tömeg, amely eddig mint politikai béke pöffeszkedett, most majd pöffeszkedhetik más formában és más keretek kö~ üött. Tömeg maradhat ezután is, ezt diktatúra nem akadályozza meg, meghagyja tömegnek, csupán nem engedi, hogy mást higyjen önmagáról, mint ami. Nem engedi meg,

hogy népnek, nemzetnek, dolgozónak, harcosnak, szociológusnak és politikusnak tartsa és hirdesse magát.

Világos, hogy a diktatúra katonai, politikai akcióképessége mellé egyenértékűen sorakozik *a kultúra- az egyénteremtés képessége is*.

Tudjuk, hogy nagy szabadsághőseink, gondolkodóink, művészeink, szellemi értékeink diktatúrák alatt születtek, nőttek fel és főleg — diktatúrák alatt és ezek hatása által nyerték jellemző egyéniségüket és jellemző hangjukat.

Egy kor, amely a szétesést, a céltalan karatyolást tekintette a legjobb életformának, az ily kor nem termelhetett ki szellemi és lelki gazdagságot, minőség helyett menynyiséget sajtolt ki önmagából. Erre mondja tőlem függetlenül J. T. Adams (nem beszéltünk össze!): „Ha a tömegek nem tudnak magasabb színvonalra jutni, a teljes egyenlőséggel rendszerint együtt jár a középszerűség". A magam részéről máris kijelentem, hogy többre becsülök egy Shakespearet, egy Luthert, egy Tolstojt, egy Márait és Móricz Zsigmondot, mint sok-sokezer fő- és alszerkesztőt, széplelkű és nemszéplelkű költőt, Leon Blumot, Daladiert stb., stb. Azt hiszem: az emberiségnek és az embernek is jobb, *ha egy-egy nagy, mint sok kisebb „nagysága" van.* Ugyanis úgy gondolom, hogy az olyan kor, amelyben az ember kénytelen önmaga felé fordulni, mert mások ügyébe nem ütheti az orrát, az ilyen kor mindenképpen nyugodtabb és eredményteljesebb életet biztosít, illetve nyújt az egyénnek, mint az eddig ismert anarchikus demokrácia és illuzórikus-szabadság-kor.

Ezt a gondolatot pontosabban így fejezem ki: *míg a demokráciákban a lelki-betegség tudománya volt a divat, a diktatúra alatt, remélem, hogy a lelki-élet tudománya kerül előtérbe.* Eddig lelkünkről csupán úgy beszéltünk, hogy beteg, fekélyes, rohadt: elismertük, sőt büszkék voltunk nyavalyáinkra. Itt van tehát az ideje, hogy eltérve a materiális világ- és lélek-nézettől: gazdagítsuk lelkiéletünket ahelyett, hogy kéjesen és nyilvánosan vakargassuk fel lelkünk apró rüheit pszichoanalitikus olvasmányaink fitogtatása céljából.

Az átlagemberek korát ne sirassuk tehát két okból. Az egyik ok: mert az önmaga felé fordult ember, ha képességei, értelme korlátolt, átlagszínvonalon maradhat ezután is, nem kell félnie attól, hogy elveszik butaságát és korlátoltságát tőle, amelyben oly jól érezte magát eddig. A másik ok pedig: mert ha már többé nem a mi gondunk, hogy minden lében kanál legyünk, több időnk marad a gondolat és lélek csiszolására. így tehát az általános emberi nívót emeljük. Hogy a diktatúrában nincs gondolatszabadság? Dehogy nincs! A gondolat a diktatúra alatt is szabad, ha más nem is az. Esetleg nem minden gondolatunkat közölhetjük szabadon. De ez nem is fontos.

Gondoljunk csak arra, hogy mennyi kárt okozott a demokrácia akkor, amikor egy-két okos és hasznos gondolat miatt megengedte ezer és ezer ostoba és káros gondolat szabad közlését és terjesztését. Többe került a leves, mint a hús!...

Ez ellen érvként lehet felhozni, hogy ha tilos a gondolatot továbbítani, mit ér akkor az egész nívóemelkedés, hisz az egyén nívós gondolatait nem adhatja át az átlagembernek.

A kérdés felvetése nehezebb, mint a felelet megadása. Ugyanis, aki csak azért gondolkodik, hogy azután azt tovább is adja el s az emberiségnek tesz szívességet, ha azonnal abbahagyja a gondolkodást, inkább malmozik vagy ping-pongozik szeleburdi gyerekeivel üres estéin. Aki pedig önmaga kielégítésére töpreng és gondolkozik: szép, nemes, értékes gondolata a diktatúra alatt is felhasználásra, megszívlelésre találhat, ha az megfelel korának és embertársainak. Ha nem felel meg, akkor sem történt semmiféle nagyobb baj: hisz a szépség, művészet, öröm, boldogság, nyugodtság, kizárólag bennünk van. Akinek csak az a szép, ami másnak is az, aki csak akkor tud verset írni, ha azt mindjárt el is szavalhatja, akinek öröme és élettartalma a mások tapsa és gratulációi: az úgysem érték az általános emberi értékmérő szerint, az ilyen pojáca tényleg csak a demokráciában érezheti magát jól, az ilyen élet úgy sem ér a társadalom szempontjából többet, mint amennyit önmagának ér: a semminél is valamivel kevesebbet. Ezek hangoztatják fentiek igazolásaként azt a divatos jelszót: „A demokrácia, a szabadság nélkül nem érdemes élni!”

Tehát: az ember nem a tömegben, hanem önmagában nőhet naggyá, teljessé.

S ha a diktatúra elveszi sámlijainkat, amelyeket hónunk alatt hordtunk, hogy alkalomadtán felállva rá, üvöltözzünk, szereplési viszketegségünket kielégítve, akkor egyenesen Isten áldásaként fogadhatjuk korunk eszményeinek csúfos pusztulását.

Nem vagyok meggyőződve azonban arról, hogy a diktatúra mindenféle szempontból jobb a demokráciánál: de azt biztosra veszem, hogy semmiféle szempontból nem roszszabb.

Persze, én sem járok süket fülekkel és behunyt szemekkel a nagyvilágban és kis társaságokban: tudom jól, hogy nemcsak a demokrácia és diktatúra között van óriási szakadék, tudom jól, hogy diktatúra és diktatúra között is leket ekkora vagy ennél nagyobb gödör is.

De ennek vizsgálata nem tartozik elmefuttatásom tárgyához. Nem pedig azért, mert nem a jövőt kutatom és főleg nem célom a társadalomboldogítók számát szerénytelen személyemmel is szaporítani. (Lehet, hogy eljön még

az az idő is, mikor erre elég vakmerő és lelkiismeretes leszek.) Másodszor pedig azért nem vizsgálom a diktatúrák közötti különbséget, mert jelen pillanatban csak az a fontos, hogy *ne essünk áldozatul annak a pániknak, amely az eddigi világunk összeomlásakor elfogott bennünket:* jó- és rosszakaratú embereket.

Nem kutathatom a jövőt és nem beszélhetek a holnapról, míg ki nem kászálódtunk a tegnapból, míg hisztérikus gyászhangulatunkat fel nem váltjuk az ember: az élő ember boldog, Isten felé tisztán csengő kacagásával.

*

Végül Jörg Márton bevallja:

hogy mikor leszámolt önmagával, nem feledkezett el arról sem, hogy ez a leszámolás saját barátait, osztály- és sorstársait is két táborra osztja.

Az egyik tábor hasonló ahhoz a kártyáshoz, aki pénzének elvesztése után sem áll fel az asztaltól: kér, könyörög újabb kitartásért. És ha nem kap kölcsönt: meggyanúsítja partnerét, hogy hamisan játszott, hogy hamis a kártya, hogy hamis ő maga, csalt és lopott stb., stb. S mikor a szolgák kidobják a klubból, az utca közepére állva, öklét fenyegetően rázva, kiáltozza:

— Visszajövök még, megállj csak, visszajövök és akkor más világ lesz ebben a klubban!

Ez a kártyás nem fog igazat adni Jörg Mártonnak, sőt talán még őt is megfenyegeti.

Pedig hát Jörg is vesztett..,

A másik tábor hasonló ahhoz a kártyáshoz, aki mikor elvesztette minden vagyonát, apai örökségét, családja ősi fészkét, hitét: egyszóval mindenét, csupán józan eszét és úri mivoltát mentve meg (mert ha ez megvan elveszteni nem lehet, mint ahogy, ha ez nincs meg, megszerezni sem lehet), akkor kissé feldúlt, de az önuralom mosolyfátylával arcán feláll az asztaltól, meghajtja magát partnere felé és finom előkelőséggel, szerényen elhagyja a helyiséget.

Lent az utcán nem is gondol arra, hogy mégegyszer visszajöjjön ide, tudja, hogy ennek az életnek befellegzett...

Nincs semmije: józan esze és két keze, munkaereje van csupán...

De hisztériája sincs és illúziója is szertefoszlott.

Hisz önmagában: tehát az emberiségben, a kultúrában, a szépben és az életben, ami a legtöbb...

*

Leszámoltam önmagunkkal: most már lehet előrenézni, lehet hinni már. Hogy valahol, talán még ismeretlen já-

szolban: megszületik a szabadság, a demokrácia, a humanizmus ... az ember álma.., Nem kétséges azonban, hogy ez az álom a dolgozó, építő munkásember álma, tehát őt illeti meg a jóízű álom megvalósulása is.

S akik nem az újszülöttben, hanem az elhaltban hisznek: ne is kérjenek és ne is várjanak keserves sorsukban megértést és részvétet.

Mert ők még ma is spekulálnak, kalkulálnak és kuruzsolnak: egyszóval sopánkodó vénasszonyok, eszelős mágusok, politikai kötéltáncosok:

S ki nem akarja eszményeivel együtt önmagát is elveszteni; számoljon le ezekkel és önmagával is...